

ВУХАНЬ АВСТРИЙСЬКИЙ — *PLECOTUS AUSTRIACUS*

Номенклатура

Повна наукова назва виду: *Plecotus austriacus* (Fischer, 1829). Інші поширені наукові назви (синоніми): *Plecotus auritus austriacus*; *Plecotus wardi* Thomas, 1911; *Plecotus auritus wardi*. Інші поширені українські назви: вухань сірий, вухань південний, туркестанський вухань.

Ряд Кажани — Vespertilioniformes Zag. (syn. Chiroptera Blumenbach, 1779)
Родина Лиликові — Vespertilionidae Gray, 1821 [триба *Plecotini* Gray, 1866]
Під Вухані — *Plecotus* Geoffroy, 1813.

Таксономічна характеристика

Один з 6 сучасних видів роду *Plecotus* (Стрелков 1981), один з 2 видів вуханів у фауні України (Загороднюк 1998а). В усіх зведеннях щодо теріофауни України розглядається виключно у складі політипного виду *Plecotus auritus* (Сокур 1960; Корнєєв 1965; Крижанівський та Ємельянов 1985 тощо). Малі відмінності між цими двома видами та таксономічно близькими формами призвели до поширення у 50–60 роки ХХ ст. уявлень щодо тотожності всіх палеоарктичних форм вуханів (Кузякин 1950, 1965), і в останні 30 років ці погляди домінували в нашій літературі. Закарпатські популяції довгий час розглядались як особлива підвидова форма *Plecotus auritus wardi* (Абеленцев 1950; Абеленцев і Попов 1956), назву якого того ж року синонімізували з *Plecotus auritus austriacus* (Вауер 1956). У подальшому наявність в Закарпатті особливої форми вуханів з крупними слуховими барабанами продовжують визнавати, однак перша спеціальна публікація з цього приводу з'являється лише 1980 р., в якій показано співіснування двох форм вуханів (Крочко 1980). З 1981 року вид *Plecotus austriacus* ясно вказують для західних областей України (Стрелков 1981), однак ця інформація залишається непоміченою (Крижанівський та Ємельянов 1985 тощо), і лише після спеціальних публікацій Стрелкова (1988а-б; також: Татаринів і Крочко 1988) вид включають до списків хіроптерофауни України (Загороднюк і Ткач 1996; Рупрехт 1998; Загороднюк 1998а). В Криму (див. нижче), ймовірно, поширені вухані північнокавказького підвиду *Plecotus austriacus macrobullaris* Kuziakin.

Біологічна характеристика

Цей вид вуханів мало відомий в Україні, і дані щодо його біології практично відсутні. Від вуханя звичайного відрізняється трохи більшими розмірами тіла, темнішим забарвленням тіла (особливо шкірних утворів на голові — нізднів, козелків) та іншими ознаками, наведеними у попередньому описі (див.: Рупрехт 1983; Стрелков 1988а; Загороднюк 1998b). Природними місцями оселення є листяні ліси з достатньою кількістю старих дуплистих дерев. Відомі в літературі знахідки виду мали місце в різноманітних рівнинних та високогірних місцевостях, і більшість знахідок припадала на антропоценози, де його знаходили на горищах, дзвіницях церков та під обшивкою будівель, а також в дуплах та під корою дерев (Абеленцев 1950; Абеленцев і Попов 1956). Вид є осілим і його зимові знахідки відомі в тих самих місцях, що і літні. На зимівлі вуханя австрійського інколи відмічають в підземних порожнинах, зокрема в штольнях та печерних залах, де він займає недалеко від входу місця, однак число знахідок на зимівлі в печерах значно менше від знахідок вуханя звичайного (Покинйчереда 1997; дані автора). В усіх випадках вухані не утворюють помітних зимових скупчень, висять поодинокі, використовуючи для сідал заглибини в стінах печер або забиваються в щілини. Сон довгий і глибокий, пробудження триває до 10 хвилин. Полюють вухані в сутінках та темряві, політ їх недовгий і відразу після їжі вухані швидко повертаються на свої сідала. Їдять багато, і в експериментальних умовах (дані автора) за один раз з'їдають близько 10–12 борошняних «червів»; в жарку та суху погоду охоче п'ють воду (0,3–0,8 мл за один раз).

Оцінка стану та чисельності популяцій

Фактично вид почали ідентифікувати на території України лише в останні роки, тому будь-які дані є попередніми. Дотепер вважалось, що в Закарпатті був поширений лише вухань австрійський, і цей вид (тоді — як підвид) розглядали як єдиного представника роду і як найчисленніший вид кажанів регіону від рівнин до високогір'їв (Абеленцев і Попов 1965: 358). Однак ці самі дані входять в певне протиріччя з сучасними обліками, які свідчать про наявність в Закарпатті обох видів (Крочко 1980) і про те, що за числом місцезнаходжень та числом зареєстрованих особин австрійський вухань значно поступається також нечисленному вуханю звичайному (Покинйчереда 1997). Оскільки наведені в літературі дані щодо морфологічних даних закарпатських вуханів (Абеленцев і Попов 1965) відповідають діагностичним особливостям *Plecotus austriacus*, можна припустити суттєве скорочення тут чисельності цього виду. Аналогічні результати отримані автором під час обліків кажанів в подільських печерах. Загалом вид в Україні дуже рідкісний: у зоо-

логічних музеях відомо лише 4 колекційних особини, що становить 0,4 % загального обсягу зборів кажанів з України (Загороднюк і Ткач 1996).

Географічне поширення

В жодній з праць щодо фауни України ареал виду не описаний (Сокур 1960; Корнєєв 1965 тощо). Згідно з традиційними описами підвиду «*P. a. wardi*», він є типовим мешканцем листяних лісів і парків Закарпаття, від рівнин до гір (Абеленцев і Попов 1956). Ареал насправді сягає на рівнини Східної Європи, в Україні вид поширений на Закарпатті, в Прикарпатті, Поділлі та Криму. Основна частина видового населення розміщена в Прикарпатських областях. Знахідки цього виду на Поділлі згадуються лише в одній праці (Стрелков 1988), однак тут вид досить поширений, принаймні на зимівлі в печерах (дані автора). Хоча всі знахідки роду в Криму відносять до вуханя звичайного (Браунер 1911; Константинов та ін. 1976; Стрелков 1988b), звідси відома також знахідка *P. austriacus* (збори В. Ткача в кол. автора). Загалом ареал цього виду (рис. 5) подібний до ареалу підковиків (див. рис. 1), великих нічниць та інших груп печерних кажанів, що, ймовірно, визначається географічним розподілом їх типових місць оселення (зимівлі).

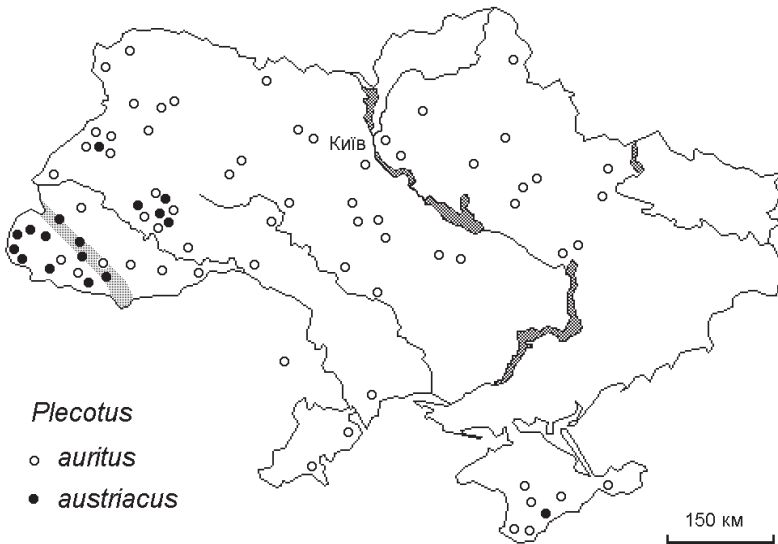

Рис. 5. Поширення вуханів в Україні — австрійського *Plecotus austriacus* та звичайного, *P. auritus* (за Абеленцев і Попов 1956; зі змінами). Очевидний збіг контурів ареалу *P. austriacus* з *R. ferrumequinum*, *M. bechsteini* тощо.

Категорія охорони в Україні

Існуючі та запропоновані охоронні категорії цього виду подібні до встановлених для *P. auritus*. Вухань австрійський має охоронний статус згідно з другим додатком до Бернської конвенції (Конвенція... 1998). До Європейського (RDBEV 1997) та національного червоних списків (Червона книга... 1994) вид не внесено. В зв'язку з наявністю двійникового виду необхідно надати їм обом (тобто роду *Plecotus* загалом) однаковий охоронний статус вразливих видів (VU: IUCN 1994). За діючою в Україні старою 5-бальною схемою раніше запропоновано категорію «4» (Загороднюк та ін. 1998).

Зміни стану популяції та фактори вразливості

Зона симпатрії двох видів вуханів, очевидно, є вторинною, а отже, могла виникнути лише в результаті недавнього розширення їх ареалів. Вивчення вимерлих фаун Центральної Європи свідчить, що вухань австрійський (як і нічниця велика) з'явився тут в історичні часи (Hogasek 1995)¹². На те ж вказують і результати аналізу сучасного поширення виду, згідно з якими вуханя австрійського розглядають як вид, що нещодавно поширився на схід від Карпат (Стрелков 1988b; дані автора). Брак правильних визначень вуханів в літературі та мала частка виду в колекціях не дозволяють кількісно оцінити темпи змін чисельності, які, за попередніми даними, майже не виразні. Дієвими заходами охорони виду можуть бути ті, що апропоновані для вуханя європейського: збереження вікових дуплистих дерев та охорона печерних зимовищ від надмірного використання спелеотуристами.

Утримання і розведення у неволі

Більшість повідомлень про утримання вуханів в неволі може відноситись саме до вуханя австрійського (принаймні, в працях західних колег). Детальні описи умов утримання, активності, раціону та індивідуального розвитку вуханів загалом (Абеленцев і Попов 1956) повною мірою відносяться до вуханя австрійського. Авторський досвід утримання австрійських вуханів в штучних умовах свідчить про досить просте їх утримання, в якому найскладнішим є перші дні привчання тварини до сідал і штучного годування і поїння. В літературі описано випадки народження і успішного вигодовування вуханями малят в умовах неволі¹³.

¹² На це саме вказують і результати перевизначення колекції субфосильних залишків вуханів з печер південної Польщі (І. Загороднюк і Б. Волошин, неопубл.).

¹³ Варто пам'ятати, що більшість кажанів паруються до зимівлі, восени або взимку, позаяк розвиток зародка починається лише навесні.

За одне годування вухань з'їдає 10–30 борошняних червів або 2–4 зофобуси, воду п'ять з поїлки або злизують з каміння.

Заходи охорони і рекомендації щодо збереження

Австрійський вухань є обмежено поширеним в Україні і заслуговує на надання охоронного статусу в новому виданні Червоної книги України («VU»). Очевидний зв'язок поширення виду в Україні з ареалом букових лісів та печерних регіонів вимагає розробки спеціальних програм щодо збереження пралісів, вікових дерев, печер та інших середовищ літнього та зимового перебування виду, а так само врахування необхідності його охорони у рамках вже діючих природоохоронних програм. Як і для суміжного виду, велику позитивну роль можуть відіграти акції щодо створення штучних сідал (лиличниць, з системою захисту від заселення їх птахами).

Прогалини у знаннях про вид в Україні

Австрійський вухань відносно добре вивчений лише на Закарпатті, однак значна частина видового ареалу в межах території Поділля та південних теренів України залишається не дослідженою. Окрім браку загальнофауністичної інформації існує низка традиційних для української хіроптерології проблем відсутності системи багаторічного та сезонного моніторингу, браку даних для аналізу історичних змін чисельності, елементарних заходів щодо охорони місць зимових скупчень кажанів тощо.

Цитована література

- Абеленцев В. И.* О летучих мышах Закарпатской и других западных областей УССР // *Наук. зап. Київськ. держ. ун-ту.* — 1950. — Том 9, вип. 6. — С. 59–74. — (Тр. Зоол. музею, том 2).
- Абеленцев В. И., Попов Б. М.* Ряд рукокрылі, або кажани — *Chiroptera / Фауна України.* Ссавці. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — Том 1, вип. 1. — С. 229–446.
- Загороднюк І.* Систематичний огляд кажанів Східної Європи // *Європейська ніч кажанів '98 в Україні.* — Київ, 1998а. — С. 32–48. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Загороднюк І.* Полівиди кажанів Східної Європи та їх діагностика // *Європейська ніч кажанів '98 в Україні.* — Київ, 1998b. — С. 56–65. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Загороднюк І., Жила С., Покинъчереда В.* Теріологічна школа-семинар «Ссавці у Червоній книзі» // *Вестник зоологии.* — 1998. — Том 32, № 5-6. — С. 149–150.
- Загороднюк І. В., Ткач В. В.* Сучасний стан фауни та історичні зміни чисельності кажанів (*Chiroptera*) на території України // *Доповіді НАН України.* — 1996. — N 5. — С. 136–142.
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік).* — Київ: Мінекобезпеки України, 1998. — 76 с.
- Корнєєв О. П.* Визначник звірів УРСР. Видання друге. — Київ: Рад. школа, 1965. — 236 с.
- Крыжановский В. И., Емельянов И. Г.* Класс млекопитающие // В. А. Топачевский (ред.). *Природа Украинской ССР. Животный мир.* — Киев: Наук. думка, 1985. — С. 197–234.

- Крочко Ю. І. Про знаходження європейського підвиду вуханя (*Plecotus auritus austriacus*) у Закарпатській області // Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів. — Київ: Наукова думка, 1980. — С. 181–182.
- Кузякин А. П. Летучие мыши. — Москва: Высш. шк., 1950. — 444 с.
- Кузякин А. П. Отряд рукокрылые. Ordo Chiroptera // Бобринский Н. А., Кузнецов Б. А., Кузякин А. П. Определитель млекопитающих СССР. — Москва: Просвещение, 1965. — С. 79–116 (+ карты у додатку на С. 15–27).
- Покинчереда В. Ф. Зимове населення кажанів підземних порожнин на території Карпатського біосферного заповідника // Міжнар. аспекти вивч. та охор. біорізноманіття Карпат: Мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. — Рахів, 1997. — С. 148–153.
- Рупрехт А. Л. Критерии определения видов рода *Plecotus* Geoffroy (Chiroptera, Vespertilionidae) // Зоол. журнал. — 1983. — Том 62, № 8. — С. 1252–1257.
- Рупрехт А. Л. Сведения о находках серого ушана (*Plecotus austriacus*) в Закарпатской области Украины // Вестн. зоологии. — 1998. — Том 32, № 4. — С. 104–105.
- Сокур І. Т. Савці фауни України та їх господарське значення. — Київ: Держучпедвид., 1960. — 211 с.
- Стрелков П. П. Отряд Chiroptera Blumenbach, 1779 — рукокрылые // Каталог млекопитающих СССР (плиоцен–современность) / Под ред. И. М. Громова, Г. И. Барановой. — Ленинград: Наука, 1981. — С. 31–53.
- Стрелков П. П. Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera, Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 1 // Зоол. журн. — 1988а. — Том 67, Вып. 1. — С. 90–101.
- Стрелков П. П. Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera, Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 2 // Зоол. журн. — 1988б. — Том 67, Вып. 2. — С. 287–292.
- Татаринов К. А., Крочко Ю. И. Пути формирования фауны рукокрылых Украинских Карпат // Изученность териофауны Украины, ее рациональное использование и охрана. — Киев: Наук. думка, 1988. — С. 34–46.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під ред. М. М. Щербака. — Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1994. — 464 с.
- Bauer K. Zur Kenntnis der Fledermausfauna Spaniens // Bonn. zool. Beitr. — 1956. — Vol. 7, N 4. — S. 296–319.
- IUCN Red List Categories prepared by IUCN species survival commission. — Gland: The World Conservation Union, 1994. — 21 p.
- Horacek I. K formovani stredoevropske netopyri fauny // Netopiere. — Bystrica: Skup. Ochr. Nietoperov, 1995. — Vol. 1. — P. 93–98.
- [RDBEV] Red data book of European vertebrates. — Strasbourg, 1997. — 154 p. — (Final draft for review: November 28, 1997).

I. Загороднюк